

УДК 316.75:323.28](470+5710)«20»(092)  
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.27>

**В. М. Дем'яненко**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>  
кандидат політичних наук, доцент,  
доцент кафедри політології  
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

**Т. П. Прядко**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9019-6399>  
кандидат політичних наук,  
доцент кафедри політології  
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

**А. О. Рубан**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8997-9619>  
кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри політології  
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

## ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ І. ІЛЬІНА Й ІДЕОЛОГІЯ «ПУТІНІЗМУ» ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНИХ НАСТАНОВ РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

**Постановка проблеми.** Глобальна геополітична турбулентність, у яку світ поринув на початку XXI ст., складовою якої є агресивна війна Російської Федерації (далі РФ) проти суверенної України, актуалізувала питання про місце та роль ціннісних вимірів цивілізованого співжиття народів і політичних систем. Адже кожна держава розробляє свою внутрішню й зовнішню стратегію не лише на раціональних розрахунках, а й керуючись розумінням національних інтересів, які в основі своїй мають своєрідну ментальну основу, соціокультурні настанови і традиції. Для розуміння не тільки сутності нинішнього політичного режиму в РФ, прогнозування його майбутнього, природи агресивної зовнішньої політики, справжніх причин розв'язання повномасштабної війни проти України, а й для розуміння ширших тенденцій у глобальній політиці, які характеризуються піднесенням нової хвилі авторитарних і неліберальних режимів, важливим є дослідження природи «путінізму», його теоретичних основ, внутрішньо-суспільних та історичних детермінант.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Феномен «путінізму» викликає жвавий суспільний і науковий інтерес здебільшого як політичний режим. Дослідження його як політичної ідеології викликає наукові суперечки, багато хто з науковців не бачить у ньому стійкої ідеологічної системи, або ж трактує як еkleктичну ідеологічну доктрину. Після того як В. Путін почав висловлювати своє захоплення філософом І. Ільїним, дослідники стали детальніше аналізувати його спадщину й зокрема у контексті політики путін-

ського режиму. Порівняння окремих концептів І. Ільїна й ідеологічних сенсів кремлівських правителів здійснює український дослідник В. Пічугін [9]. Політична психологиня С. Чуніхіна актуалізувала проблему міжнародної спільноти, яка не завадила розвитку й консолідації «путінізму» як нової форми фашизму [16]. Через призму популістської ідеології й політики розглядає В. Путіна як лідера у своїй монографії Л. Март [20]. Американський дослідник Ш. Кенні [19] і політичний оглядач авторитетних зарубіжних видань М. Міровалев [21] звертають увагу на ті ідеї І. Ільїна, які найбільше корелюються з політичними поглядами В. Путіна.

Американський учений М. Р. Елліотт доводить, що на відміну від безпідставних заяв В. Путіна про фашистську сутність «київського режиму», насправді фашистським є кремлівський режим, лідери якого захоплюються фашистськими ідеями І. Ільїна й О. Дугіна [18]. Однозначно фашистськими вважає ідеї І. Ільїна, які взяв на озброєння В. Путін, і відомий історик Т. Снайдер [13]. А канадський професор П. Робінсон вважає, що «трактувати І. Ільїна як «фашиста» є дуже вибірково прочитанням. У творах І. Ільїна насправді є уривки явно авторитарного характеру, але є й уривки явно ліберальні» [22]. Насправді, російські лідери читають І. Ільїна також вибірково (статті, у яких він захоплюється А. Гітлером, не перевидавались у сучасній РФ), В. Путін використовує й пропагує ті ідеї філософа, які відповідають його світобаченню, і які готове сприймати російське суспільство.

В аналітичних розвідках Національного інституту стратегічних досліджень окрім причин і передумов російської агресії проти України, її стратегічних цілей, впливу на міжнародне безпекове середовище, розглядаються і деякі базові наративи російської політики, що спираються на історично зумовлені стійкі ментальні настанови [10, 11]. «Путінізм» можна розглядати як державну ідеологію, що транслює певного спрямування ціннісні судження на рівні віри, впливаючи на свідомість і поведінку людей, і яка характеризується спекулятивністю, апологетичністю, авторитарністю й репресивністю.

**Метою** дослідження є встановити, наскільки корелюється «путінізм» як ідеологія і політична система, зорієнтована на особистість лідера, і теоретичні конструкти російського філософа-емігранта І. Ільїна між собою та з настановами і цінностями масової політичної свідомості російського суспільства. Це дозволить глибше зрозуміти природу «путінізму», який став одним із основних тригерів геополітичної турбулентності нинішньої епохи, адже російська загроза має внутрішні причини у вигляді особливої імперської політичної культури.

**Виклад основного матеріалу.** В. Путін дуже часто в своїх промовах цитує І. Ільїна, російського філософа, якого в 1922 р. більшовицький уряд видворив за кордон. Тривалий час він проживав у Німеччині, симпатизував націонал-соціалізму, навіть коли у 1938 р. змушений був виїхати з нацистської Німеччини до Швейцарії. Сам І. Ільїн, як і його теоретична спадщина, не тільки не входили до програмних в освітніх закладах СРСР, вони були заборонені. Його ідеї мали прихильників лише в деяких білоемігрантських групах. «Реінкарнація» мислителя відбулася в путінській РФ – режим формував власну ідеологію, яка потребувала певного теоретичного підґрунтя й ідеї І. Ільїна стали його складовою (разом із євразійством, неоевразійством, роздумами Ф. Достоевського, О. Солженіцина та ін.). І. Ільїн став актуальним російським філософом. Уперше деякі його твори були опубліковані в РФ у 90-х рр. ХХ ст., коли під впливом процесів перебудови почали відкриватися так звані «білі» плями в історії і ті мислителі, які переслідувалися більшовицькою владою, сприймалися як злочинно зневажені генії. Коли у путінського режиму у 2000-х рр. виникла потреба теоретичного, ідеологічного його обґрунтування, монархічно-імперські, фашистські концепти І. Ільїна виявилися актуальними. Його твори видані й перевидані великими тиражами, рекомендовані адміністрацією російського президента для читання державними чиновниками. Цитати із творів філософа звучать у промовах найвищих посадових осіб, ставляться епіграфами до публі-

кацій, використовуються у завданнях до єдиного державного екзамену.

Послідовно і в'їдливо критикуючи комунізм/соціалізм/більшовизм, І. Ільїн не був лібералом. В одній із своїх промов В. Путін використав цитату з його маніфесту «Росія потребує свободи»: «Хто любить Росію, той повинен бажати для неї свободи; насамперед свободи для самої Росії, її міжнародної незалежності й самостійності» [1]. Це аж ніяк не про лібералізм, адже йдеться про свободу держави, а не особи. І. Ільїн був переконаний, що вимога лібералів збільшити особисту свободу в царській Росії привела до революції і встановлення більшовицької диктатури: «...ліберали не передбачали, що крайня чи допущена в невідходячий момент свобода приводить до розбещеності й рабства» [1]. Путінізм також не припускає розширення особистих свобод громадян, бо вбачає (і не безпідставно) у ній основну загрозу режиму, що є головним стовпом збереження «величі» і «свободи» РФ.

У найбільшій трагедії Росії – більшовизмі – І. Ільїн також звинувачував Захід. Він доводив, що попри внутрішньо-російські проблеми, «російська комуністична революція була руйнівним подарунком Заходу – Сходу. Вона є дітищем європейського безбожжя, європейського розпаду і європейського імперіалізму» [5. с. 13]. У багатьох своїх працях І. Ільїн розглядав проекти післябільшовицького майбутнього Росії. І найбільшу загрозу в цьому майбутньому для Росії будуть становити західні демократичні країни. У статті «Чим грозить світу розчленування Росії?» (1950 р.) він висловив переконання, що західні держави зацікавлені в слабкій Росії і тому готували її розчленування, тим самим рятуючи «затухаючий вогонь своєї цивілізації». Тому ті, хто хоче відродження могутності Росії повинні бути готові до того, що «ті, хто хоче розділити Росію і в післябільшовицькому хаосі спробують здійснити свій абсурдний експеримент, будуть брехливо підносити це як торжество «свободи», «демократії» і «федералізму»» [2].

В ідеології «путінізму» ідея ворожого Заходу є однією із основоположних. Адже формування в населення переконання, що нинішня Росія знаходиться в облозі ворогів (США, ЄС, НАТО), які прагнуть її ослаблення, розчленування, є головним фактором консолідації російського суспільства навколо влади В. Путіна, легітимізує його незмінне правління і, зрештою, суб'єктивізує здебільшого нікчемне життя зневаженого власною ж владою пересічного росіянина. На думку нинішнього російського керівництва, західний лібералізм, впливу якому піддалися радянські лідери періоду перебудови, спричинив найбільшу геополітичну (й особисту, як зізнався В. Путін) катастрофу – розпад СРСР, наступну розруху в РФ

90-х рр. XX ст., її геополітичне приниження. Так само як і І. Ільїн, В. Путін вважає, що західні країни зацікавлені в слабкій Росії, саме тому вони сприяли розпаду СРСР, підживлювали і підживлюють сепаратистські рухи, підтримують (організаційно й фінансово) ліберальну опозицію в РФ, прагнуть підпорядкувати своєму впливу колишні радянські республіки (найболючіша в цьому сенсі – Україна) – традиційний і законний російський простір.

Відмовляючи Україні у праві на суверенну державність, ідеологи «путінізму» успішно використовують концепти І. Ільїна та експлуатують мрійливу/війовничу ностальгію росіян за «великою країною СРСР, де всі жили дружною сім'єю». У статті «Підстави боротьби за національну Росію» (1938) І. Ільїн писав: «Україна визнається найнебезпечнішою частиною Росії у сенсі відділення і завоювання. Український сепаратизм – явище неприродне, позбавлене реальних підстав. Він виник із честолюбства вождів і міжнародної завойовницької інтриги. Малороси – гілка єдиного, слов'яноросійського народу..., не має причин відокремлюватися в окрему державу» [6]. В. Сурков у 2020 р. у цій же логіці розвинув думку про штучність української нації: «України немає. Є українство як специфічний розлад умів, дивним чином доведений до крайніх ступенів захоплення етнографією» і резюмував, що «примус силою до братніх стосунків – єдиний метод, який історично довів ефективність на українському напрямі» [9]. В. Путін також постійно наголошує на відсутності українців як окремої нації та несправжності/недолугості української держави, яку західна «закуліса» використовує у своїй боротьбі проти РФ.

І. Ільїн вважав, що єдиною можливістю зберегти Росію, яку він бачив лише імперією, від розвалу («небаченого хаосу») може тільки «національна диктатура, яка міцно тримає кермо правління у своїх руках, об'єднує Росію і не визнає будь-які сепаратистські рухи в країні» [3, с. 27]. В. Путін протягом більше двох десятиліть послідовно втілює цю ідею мислителя в життя, будуючи таку диктатуру: вибори без вибору, централізація влади, всесилля каральних («правоохоронних») органів, фактична відсутність політичних партій, переслідування й зрештою знищення будь-якої політичної опозиції, свободи слова, зібрань.

Усе це чітко відповідає баченню «сильної Росії» І. Ільїним. Він був переконаний, що порятунок Росії після більшовиків і під загрозою впливу демократичного Заходу у сильній державній владі, яка має знаходитись у руках «кращих, які мислять по державницькому і національно... є політично-зрілим активним ядром» і до якої не допускаються «натовп, вулиця, чернь». На його думку, лише активні громадяни-державники можуть допускатися до виборів і голосування,

адже саме вони здатні повести народ і країну до відродження. Політична дієздатність решти громадян має бути обмежена: «права змінювати державну волю, участі в творенні державної влади у них не буде», зберігаються лише соціальні й економічні права [4, с. 14–16].

Американський дослідник Я. Бугайський у монографії «Неспроможна держава: інструкція з розшматування Росії» відмітив, що путіністська внутрішньо орієнтована державна пропаганда фокусується на спрощених положеннях, що демократія має бути обмеженою, щоб зберегти державу та запобігти західній підіривній діяльності, що «суверенна демократія» необхідна для захисту незалежності країни, оскільки західний варіант демократії є лише прикриттям для втручання США, росіяни, як державотворчий народ, не можуть існувати без сильної держави [17, с. 39]. Путінські ідеологи концепції «суверенної демократії» протиставляють ліберальну демократію, яка, на їх думку, є імітаційною, маніпулятивною по відношенню до народу, і «керовану демократію», яка насаджується глобальними центрами впливу за єдиними лекалами різним народам, уряди яких потім управляються ззовні.

Можна стверджувати, що ідеологія ізоляціонізму та «традиційних цінностей» сучасної РФ вибудована на базі ідей І. Ільїна. Він застерігав правителів постбільшовицької Росії про те, що «міжнародна закуліса» захоче розділити Росію, представляючи це торжеством «свободи», «демократії» і «федералізму», а насправді керуючись «безглуздим страхом перед єдиною Росією і застарілою ворожістю до російської монархії й до Східного Православ'я» [2]. Нинішні політики й ідеологи російського режиму також культивують геополітичний міф про перманентне історичне протистояння Росії і Заходу, теорію змови Заходу. У контексті консолідації власного суспільства навколо центральної влади, ідеологи «путінізму» обґрунтовують необхідність імперської експансії, щоб імпортувати внутрішній хаос і нестабільність до сусідніх (і не тільки) держав.

У пострадянській Росії особливий погляд на російське населення розвинув один із теоретиків «путінізму» В. Сурков. У своїй статті-маніфесті «Долгое государство Путина», опублікованій у «Независимой газете» 11.02.2019 р. [14] він, крім інших постулатів путінізму, обґрунтовує поняття «глибинний народ», завуалювавши зневажливе ставлення до нього політичної еліти теоретичними роздумами про його якусь особливу, ірраціональну, інтуїтивну основу російської політичної унікальності і сили, на відміну від І. Ільїна. Той, розглядаючи постбільшовицьке, гіпотетично демократичне майбутнє Росії, жахається, що «будуть визнані виборчі права за тими, кого варто віднести не до черні, а до маси політичних

сліпців. Це люди, які не розуміють сенсу свободи, обов'язку, служіння і відповідальності; люди, які абсолютно не розуміють держави, її життя й інтересів; люди, які не знають російського минулого і не можуть розуміти історичні завдання Росії; люди з горизонтом «деревушки», намету, радянської землянки, саклі, чуму, юрти... Ці сліпі люди можуть повести країну лише до розпаду...». Окрім них тоді на основі «всезагального і рівного» (зневажливо бере в лапки це поняття) голосування до виборів будуть допущені «чекісти-енкаведисти-смершівці, професійні донощики, брехливі радянські кар'єристи, активні безбожники, коменданти таборів, розкопувачі могил (у погоні за золотими зубами), грабіжники трунів, продавці котлет із людського м'яса (1921; 1932–1933), «колишні урки», наймані шпіони іноземних держав та інші нищителі Росії. Усі вони будуть визнані «високо компетентними» у справі порятунку Росії, вихователями російського народу» [4, с. 9]. Саме це передбачення І. Ільїна виявилось слухним, оскільки у РФ після розпаду СРСР встановилося панування спочатку «високоморальної» партноменклатури, згодом путінської кадебістсько-феєсбешної мафії. І саме вони позбавили і «чернь», і «сліпців» права виявляти свою політичну волю.

Головним достоїнством «держави Путіна» В. Сурков називає уміння чути «глибинний народ», що дозволяє сподіватися на довговічність путінської системи. «Глибинний народ» він характеризує таким, що «сам собі на умі, недосяжний для соціологічних опитувань, агітації, погроз та інших способів прямого вивчення і впливу» [14]. Ідеологи путінізму бачать у народі своєрідний резервуар антизахідних і антимодерних фобій, на якому й ґрунтується їх «народолюбство» й утвердження месіанської ролі Росії. Виконати таку роль вона може лише маючи сильного лідера, який відчуває/уловлює ці порухи народної душі. Цей концепт прямого, сакрального зв'язку В. Путіна і народу, що є основою «держави нового типу», моделі політичного устрою як засобу «виживання і возвеличення російської нації» на багато років [14] перегукується із твердженням І. Ільїна про основу процвітання Російської імперії – єдність самодержцтва і народу. Адже, як доводить В. Сурков, роль В. Путіна зводиться до уособлення російської державності, його задача як суверена – уміння чути і виконувати волю російського народу [14].

І. Ільїн послідовно доводить монархічність правосвідомості російського народу, на якому й трималася, на його думку, російська державність. Він протиставив республіканській правосвідомості з її утилітарно-раціоналістичним ставленням до влади монархічну правосвідомість, для якої характерне містично-споглядалне ставлення

до верховної влади, пафос довіри до лідера держави, культ традиції і т. п. У своїй роботі «Наши задачи» він, зокрема, наводить більше двох десятків народних приказок про любов до царя, готовність вірою і правдою служити йому. Найбільшою трагедією для Росії І. Ільїн вважав події 1917 р., коли народ відвернувся від царя – «від монархії до анархії, від анархії до підкорення антихристом на довгі роки смуту і тиранії» [4, с. 97]. І в цьому вина не народу, а прозахідної частини російської інтелігенції (інтелектуалів, політиків), яка робила «все можливе, щоб політично ізолювати царя і його вірних помічників, скомпроментувати усю їх діяльність» [4, с. 101]. Для І. Ільїна навіть акт відречення імператора від престолу, коли він сам відмовився від «свого релігійно освяченого, монархічного і династичного обов'язку... правити і рятувати свій народ у час випробувань і повертати його на шлях вірності своєму законному Государю», є провинною його оточення (військового чи цивільного), яке не мало міцної «монархічної самосвідомості» й не надало монархові необхідної «вірнопідданської» поради [4, с. 106]. Оточення ж нинішнього кремлівського правителя досить ефективно працює над збереженням його влади і вищезгадана стаття В. Суркова є однією зі спроб обґрунтування незмінності президента В. Путіна й довічності існування «держави Путіна».

І. Ільїн вірив і доводив у своїх працях, що «цар – хороший, а винні бояри», нинішні ж кремлівські ідеологи цинічно і поки що успішно експлуатують цю традиційну настанову російської суспільної свідомості. Той же В. Сурков вважає, що чиновників треба оцінювати за критерієм, наскільки успішно вони забезпечують довірливе спілкування «верховного правителя» з громадянами. «А коли дурість, відсталість чи корупція створюють перешкоди у лініях зв'язку з людьми, приймаються енергійні заходи для відновлення чутності» [14]. Під час «прямих мостів» президента РФ із громадянами він особисто демонстративно дає розпорядження місцевим чиновникам вирішити якісь дрібні побутові проблеми населення у якомусь віддаленому поселенні, публічно сварить їх, знімає з посад за те, що вони не дбають про громадян. Нині, в умовах війни, яку розв'язав В. Путін проти України, коли сотні тисяч росіян уже загинули чи повернулися додому інвалідами, родичі мобілізованих саме до В. Путіна записують звернення, прохаючи його вплинути на місцевих чиновників чи командирів, які не забезпечують належних умов (забезпечення їжею, обмундируванням, озброєнням тощо) у військових підрозділах. Віра в «доброту царя» у сучасній РФ залишається непохитною.

Якщо йти за логікою І. Ільїна, який переконаний, що всі біди, руйнування Російської імперії – це провинна «псевдонаціональної інтелі-

генції», ліберальної опозиції, соціалістів (комуністів, більшовиків), які спокусилися західними, чужими/шкідливими для Росії ідеями демократії, марксизму тощо і підірвали віру народу в царя, то й логіка «путінізму» в тому, щоб підтримувати/зберегти зв'язок народу і В. Путіна, який у новітніх умовах є таким же самим сакральним уособленням влади, як і цар. Тому треба нейтралізувати/знищити будь-кого, хто спробує похитнути довіру народу до влади як усередині країни, так і зовні. Особливо небезпечною в цьому сенсі путінській владі бачиться Україна, яку вона (так само як і значна частина народу, і не тільки «глибинного») так і не сприйняла як суверенну державу, а її Майдани, постійна демонстрація активної участі народу в політичних процесах розглядається у Кремлі як «дурний» приклад, як потенційна загроза просування демократичних тенденцій на простори РФ. Тому гібридна війна, яку путінська РФ постійно веде проти України, є не тільки реалізацією імперських амбіцій, а й прагненням зберегти непорушною власну систему влади.

В. Путін майже двадцять років спокушав «глибинний народ» ефемерною стабільністю, яку, зміцнивши особисту владу при опорі на силові структури й потужний пропагандистський апарат, сам же порушив. Спочатку, втішаючись стабільністю, цей народ погодився з тим, що його фактично відсторонили від впливу на ротацію влади через вибори, мовчки спостерігав, наче переглядаючи серіал, за переслідуванням/убивствами незалежних журналістів, опозиційних політиків, закриттям незалежних ЗМІ і т. п. «Глибинний народ» змовчав, коли В. Путін у 2018 р. підвищив пенсійний вік, і коли увів жорсткий карантин у 2020 р. та практично примусову вакцинацію 2021 р., і коли розпочав повномасштабну війну проти України, і коли оголосив мобілізацію восени 2022 р. Фактично В. Путін порушив самим же ним запропонований суспільний договір, але не одержав адекватної відповіді від суспільства. Народ повірив пропагандистам, що путінська система влади зупинила наростання хаосу і витягла травмовану країну з-під руїн перебудови і ельцинського «ліберального» правління та був вдячний їй за стабільність, гарантовану «вертикаллю, порядком і скрепами». Таким чином, це ще раз підтверджує, що «путінізм» не зміг би постати як ідеологія і як політичний режим без такого народу, якому простіше жити за інерцією, «думати холодильником», споживати пропагандистську кашу з телевізора, не відповідати навіть за власне життя, не порушувати свій комфорт пошуком і аналізом альтернативної інформації. Отже, напевне, і І. Ільїн, й ідеологи «путінізму» мають підстави стверджувати, що країні з таким народом не підходять цінності ліберальної демократії. Політична свідомість російського суспіль-

ства залишається й донині переважно патерналістською, з орієнтаціями на авторитарний режим, у межах якого держава й суспільство не розділяються. З наростанням економічних труднощів у 1990-х рр., неминуче пов'язаних із процесами пострадянської трансформації, привабливість демократії як можливості досягнення добробуту, швидко згасла. Масова свідомість з готовністю прийняла запропонований путінською владою соціальний контракт обміну політичних прав на економічні можливості, безпеку (на фоні чеченської війни і терактів, які прокотилися країною) і стабільність, і зовсім відмовилася від основоположних демократичних цінностей, повернувшись до укорінених, традиційних і тому комфортніших патерналістських настанов.

І все ж, багато дослідників/експертів вважають, що РФ може вибухнути зсередини, коли суттєво погіршиться матеріальне становище цього народу, а війна в Україні прискорює ці процеси. Я. Бугайський, зокрема, переконаний, що нинішня РФ є неспроможною державою, яка має великий потенціал для розпаду, який, однак, не відбудеться відразу. Найвірогіднішим сценарієм він вважає повномасштабний вибух: руйнування інститутів, послаблення влади центру, скорочення економіки, бюджету, соціальних послуг, пенсій та інших виплат. «Будуть виникати заворушення у різних регіонах..., а центр буде неспроможний контролювати всю країну» [8].

Ідеологи нинішнього кремлівського режиму відрізняються від І. Ільїна своїм ставленням до російського народу. Мислитель хоч і позбавив значну його частину політичних прав, усе ж зачарований його «духовною силою», «національною живучістю», «самобутніми мовою і культурою», вірить у його «світле» майбутнє. Однією з позитивних рис російського народу він вважав те, що той «створив правопорядок для шестидесяти різних племен – різномовних і різновіруючих меншин, століттями проявляючи благодішну гнучкість і миролюбну уживчивість» [4, с. 46]. Цим же самим позитивним цивілізованим впливом на численні поневолені народи Російської імперії/СРСР (від українців до корінних народів Середньої Азії, Сибіру, Далекого Сходу) виправдовувала експансіоністську політику московських правителів і радянська суспільна наука. Путіністи у ХХІ ст., зневажаючи власний народ, спекулюють на цих інтелектуальних концептах і вірі «глибинного народу» у них. Ведучи загарбницьку війну проти України, росіяни переконані, що «визволяють» українців, які ніяк не можуть зрозуміти свого «щастя жити під управлінням Москви».

Своїй імперській політиці путіністи також знайшли теоретичне обґрунтування в І. Ільїна. Зокрема, у статті «Чим загрожує світу розчленування Росії» (1950) він зазначив, що Росія – це не

тільки географічна, економічна єдність; «цей організм є духовною, мовною і культурною єдністю, яка історично пов'язала російський народ з його національно-молодшими братами духовним взаєморозумінням». Мислитель переконаний у тому, що така Росія є «оплотом європейсько-азійського, а тому і вселенського миру та рівноваги; її розчленування було б ще небаченою в історії політичною авантюрою, руйнівні наслідки якої людство відчуватиме дуже довго» [2].

І. Ільїн вірив, що шукає правду, а «путіністи», жонглюючи його ідеями, приймають обман й ілюзію як частину політичної гри. У своїй політичній грі кремлівські ідеологи не могли не використати православ'я, яке традиційно вважалося фундаментальною основою російської державності – від теорії «третього Риму», уварівської триади «самодержавство, православ'я, народність» до російської консервативної/націоналістичної політичної думки ХХ ст. І. Ільїн навіть після кривавих подій II Світової війни вважав змінену ідеологію фашизму з додаванням православної релігійності – єдино правильною ідеологією для Росії після прогнозованого ним падіння більшовизму. На початку ХХІ ст. кремлівські ідеологи разом із патріархом РПЦ Кирилом створили ідеологію «русского міра». Не можна не погодитися з твердженням британського богослова Брендона Галлахера, що ця ідеологія є новою формою релігійного фундаменталізму, яка стала і нацистською ідеологією нинішнього часу. «Існує багато подібності з німецьким нацизмом та італійським фашизмом у закликах до «Історичної (= Великої) Святої Русі», яка виходить за межі нинішніх кордонів РФ, а також у закликах до крові, мови, віри та землі» [15]. Важливим елементом ідеології «путінізму» є союз держави і церкви, що передбачає державну підтримку релігійної пропаганди й економічної діяльності церкви, та підтримку церквою кремлівського режиму, його ідеології.

Висновки. Загалом, філософсько-публіцистична спадщина І. Ільїна відображає ірраціональність, відсторонену від реального життя «духовність» російської суспільної свідомості, а ідеологічні конструкції «путінізму» апелюють до чуттєво-психологічного світосприйняття, а не до потреб адекватного раціонального розуміння. Ці конструкції важко аналізувати як чітку ідеологічну структуру критеріями науковості, логіки, чіткості й завершеності. Як зазначив американський дослідник Т. Снайдер, «на концепціях І. Ільїна не можна побудувати російську державу. Але вони допомогли розбійникам представити себе як спасителів. Вони дозволили новим лідерам вибирати ворогів і таким чином створювати вигадані проблеми, які неможливо вирішити, наприклад, постійну ворожість декадентського Заходу» [12].

Спадщина І. Ільїна, яка ідеалізує монархічний устрій Російської імперії, пропагує диктаторське правління, месіанську роль Росії в протистоянні «бездуховному» Заходу, відіграє важливу роль в ідеології і практиці «путінізму». Незважаючи на те, що його ідеї не розроблені як чітка програма побудови сучасної держави, вони залишаються зручними для путінського керівництва, оскільки як теоретичне пояснення соціокультурних настанов масової свідомості російського суспільства, дозволяють формувати свою ідеологію, пропаганду і політику так, щоб одержати підтримку суспільства, консолідувати його навколо влади, легітимізувавши незмінність В. Путіна як лідера держави. Імперіалістичні, монархічні, націоналістичні концепції І. Ільїна виявилися не такими вже й старомодними.

Багато зарубіжних і українських експертів, науковців переконані, що найвірогіднішими причиною і наслідком поразки РФ у війні проти України (на думку росіян, вони воюють проти Заходу за їхню Україну) може бути внутрішня дестабілізація путінської політичної системи. Виходячи з проведеного аналізу, можна припустити, що це можливо тоді, коли у ній знайдуться сили (інтелектуали, політики, лідери думок), які переконують народ, що причиною всіх його труднощів/нещастя/людських втрат у війні є кремлівський правитель. І якщо це вдалося зробити російським лібералам і лівим в умовах Першої світової війни, то нинішні інформаційно-комунікаційні технології надають для такої діяльності і впливу значно більші можливості. Однак, варто відмітити, що режим В. Путіна репресивніший щодо суспільства і своїх опонентів за тодішнє імператорське правління, коли у Державній Думі засідали депутати від конституційних демократів, які відкрито критикували Миколу II, його міністрів і політику, багатотисячними тиражами виходили опозиційні друковані видання. В. Путін побудував систему без політичних конкурентів, з грандіозним апаратом спецслужб, заляканими регіональними елітами, із дуже централізованою владою, зорієнтованою на його особу і легітимізованою ірраціональною вірою народу.

Результатом падіння кремлівського режиму може бути суспільно-політичний хаос із непередбачуваними наслідками, один із варіантів яких – ще цинічніша реваншистська диктатура (як більшовицька після повалення монархії). Щоб найгірший сценарій не відбувся, відповідальність на себе мають взяти нові еліти (політична, інтелектуальна, наукова, культурна тощо), які не тільки утверджуватимуть демократичні інститути (як на рубежі 80–90-х рр. ХХ ст.), а й проведуть цілеспрямовану політику формування демократичних ціннісних орієнтацій масової свідомості російського суспільства. Ці еліти мають

бути насправді новими, їх лібералізм не повинен закінчуватися на українському питанні, цінності свободи і демократії для яких – не предмет маніпулятивного жонглювання, а шлях до побудови цивілізованої, комфортної для власних громадян і сусідніх країн Росії.

### Література

1. Die Welt: Путин перенимает опасения своего любимого философа. URL: <https://www.unian.net/world/1023056-die-welt-putin-perenimaet-opaseniya-svoego-lyubimogo-filosofa.html>.
2. Ильин И. Что сулит миру расчленение России. URL: <https://avidreaders.ru/read-book/chto-sulit-miru-raschlenenie-rossii.html>.
3. Ильин И. А. Национальная Россия. Наши задачи. URL: <https://readli.net/natsionalnaya-rossiya-nashi-zadachi/>.
4. Ильин И. А. Собрание сочинений: Том 2.2: Наши задачи. Книга 2 (1993). URL: [https://imwerden.de/pdf/ilyin\\_sobranie\\_sochineny\\_tom02.2\\_nashi\\_zadachi\\_1993\\_ocr.pdf](https://imwerden.de/pdf/ilyin_sobranie_sochineny_tom02.2_nashi_zadachi_1993_ocr.pdf).
5. Ильин И. За национальную Россию. Манифест русского движения. URL: <https://ru.scribd.com/document/382813838/Основы-Борьбы-За-Национальную-Россию>.
6. Ка Э. Основы борьбы за национальную Россию И. Ильин. URL: <https://proza.ru/2022/11/01/101>.
7. Міровалев М. Хто зробив Володю фашистом. Філософ, на якого молиться Путін. URL: <https://glavcom.ua/publications/khto-zrobiv-volodju-fashistom-filosof-na-jakoho-molitsja-putin-885339.html>.
8. Перемога України прискорить розпад Росії, – американський аналітик Бугайський. <https://espresso.tv/peremoga-ukraini-priskorit-rozpad-rossii-amerikanskiy-analitik-bugayskiy>.
9. Пічугін В. Мрій як путін: від «братського народу» до «примусу до братських стосунків». URL: <https://nakipelo.ua/mrij-yak-putin-vid-bratskogo-narodu-do-primusu-do-bratskih-stosunkiv-2>.
10. Російська війна проти України як тригер змін міжнародної безпеки: базові наративи: аналіт. доп. [Б. О. Парахонська, Г. М. Яворська]. Київ : НАСД, 2024. 49 с.
11. Світова гібридна війна: український фронт. Монографія. За заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІДС, 2017. 496 с.
12. Снайдер Т. Дорога к несвободе. Россия, Европа, Америка. URL: <http://flibusta.site/b/647306/read>.
13. Снайдер Т. Шлях до несвободи : Росія, Європа, Америка. Перекл. з англ. Г. Герасим. Львів : Човен, 2020. 392 с. URL: <https://kniga.biz.ua/pdf/30608-shlyah-do-nesvobody.pdf>.
14. Сурков В. Долгое государство Путина. О том, что здесь вообще происходит. URL: [https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5\\_7503\\_surkov.html](https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html).
15. Фундаменталістська ідеологія «русского міра». URL: <http://ukrpohliad.org/analytics/fundamentalistska-ideologiya-russkogo-mira.html>.
16. Чуніхіна С. В усіх на очах. Як Путін виростив фашизм у Росії та чому йому ніхто не завадив. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/563896-yak-putin-virostiv-fashizm-u-rosiji-ta-chomu-yomu-nihtone-zavadiv>.
17. Bugajski J. Failed State. A Guide to Russia's Rupture. URL: <https://jamestown.org/wp-content/uploads/2022/07/Russias-Rupture-MS-full-text-Final-web.pdf>.
18. Elliott M. R. Nazi Name Calling: Why Fascism Fits Putin But Not Zelenskyy. URL: <https://uamoderna.com/md/nazi-name-calling-why-fascism-fits-putin-but-not-zelenskyy>.
19. Kenney S. Putin's Political Philosophers: Neo-Orthodoxy, Identitarianism, and the Russian Federation. URL: [https://www.academia.edu/37635783/Putins\\_Political\\_Philosophers\\_Neo\\_Orthodoxy\\_Identitarianism\\_and\\_the\\_Russian\\_Federation](https://www.academia.edu/37635783/Putins_Political_Philosophers_Neo_Orthodoxy_Identitarianism_and_the_Russian_Federation).
20. March L. Putin: populist, anti-populist, or pseudo-populist? URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13569317.2023.2250744>.
21. Mirovalev M. Are Putin's views fascist? <https://www.aljazeera.com/news/2022/10/26/how-fascist-are-putins-views>.
22. Robinson P. The philosophers behind Putin and the fascism label. URL: <https://iai.tv/articles/the-philosophers-behind-putin-auid-2097>.
23. Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Timothy\\_David\\_Snyder/The\\_Road\\_to\\_Unfreedom\\_Russia\\_Europe\\_America\\_anhl/](https://chtyvo.org.ua/authors/Timothy_David_Snyder/The_Road_to_Unfreedom_Russia_Europe_America_anhl/).

### Анотація

**Дем'яненко В. М., Прядко Т. П., Рубан А. О. Теоретичні концепти І. Ільїна й ідеологія «путінізму» як відображення політико-культурних настанов російського суспільства. – Стаття.**

У статті з'ясовується взаємозв'язок деяких концептів теоретично-публіцистичної спадщини російського філософа-емігранта І. Ільїна, ідеології «путінізму» та соціокультурних настанов російського суспільства. Обґрунтовується, що в умовах геополітичної турбулентності, складовими якої є відкрита агресія РФ проти України і гібридна війна проти західного демократичного світу, актуальною є проблема визначення природи путінського режиму, який намагається посіяти хаос в усьому світі задля утвердження Росії як однієї із найвпливовіших країн світу. Стверджується, що ідеологи «путінізму» використали теоретичні напрацювання І. Ільїна, який на основі аналізу соціокультурних чинників встановив причини розпаду Російської імперії на початку ХХ ст. Насамперед – це підрив ліберальною інтелігенцією/політиками віри народу (який ментально є монархічним) у царя; нездатність лібералів об'єднати і відстояти Росію через недолугість демократичних правил (існування політичних партій, виборів, допуск до участі в політиці несвідомих прошарків суспільства тощо).

На підставі аналізу основних постулатів «путінізму» встановлюється, що йому імпонують висновки І. Ільїна про можливість відродження сильної Росії тільки за умови «диктатури» лідера, звуження прав людей лише до соціальних і економічних, бо вони не здатні розуміти політичні інтереси держави; про змову світової «закуліси» проти Росії, яка живе в постійній

ворожій облозі і змушена силою відстоювати власну самобутність, свій життєвий простір.

Відмічається, що характер нинішньої політичної системи у РФ, підтримка припиненням власною владою народом агресивної, кривавої війни В. Путіна проти України доводить слушність висновків І. Ільїна щодо цінностей і настанов масової свідомості російського суспільства. Виходячи з того, що одним із найвірогідніших сценаріїв поразки РФ у війні проти України може бути внутрішня її дестабілізація, на основі проведеного в статті аналізу можна припустити, що це станеться тоді, коли у ній знайдуться сили (інтелектуали, політики, лідери думок), які переконують народ, що причиною всіх його труднощів/нещастя/людських втрат у війні є кремлівський правитель. Запобіжником від можливого внутрішнього хаосу й утвердження ще цинічнішої диктатури може бути цілеспрямована виховна/пропагандистська робота і політика по формуванню демократичних ціннісних орієнтацій масової свідомості.

*Ключові слова:* «путінізм», І. Ільїн, ідеологія, російський народ, суспільна свідомість, політична система.

### Summary

**Demianenko V. M., Priadko T. P., Ruban A. O. Theoretical Concepts of I. Ilyin and the Ideology of Putinism as Reflections of Socio-Political Orientations in Russian Society. – Article.**

The article explores the interconnection of certain concepts within the theoretical and journalistic legacy of the Russian philosopher-emigrant I. Ilyin, the ideology of Putinism, and the sociocultural orientations of Russian society. It is argued that in the conditions of geopolitical turbulence, marked by Russia's open aggression against Ukraine and hybrid warfare against the Western democratic world, the pertinent issue is the definition of the nature of the Putin regime. This regime seeks to sow chaos globally to assert Russia as one of the most influential countries in the world. It is asserted that the

ideologues of Putinism have drawn upon the theoretical work of I. Ilyin, who, through an analysis of sociocultural factors, identified the reasons for the collapse of the Russian Empire in the early 20th century. These reasons primarily include the undermining by the liberal intellectuals/politicians of the people's faith (which is inherently monarchic) in the tsar. The liberals' inability to unite and defend Russia due to the inadequacy of democratic rules (the existence of parties, elections, the inclusion of the uninformed strata of society in politics, etc.) is highlighted.

Based on the analysis of the fundamental postulates of Putinism, it is established that it aligns with I. Ilyin's conclusions about the possibility of reviving a strong Russia only under the conditions of the 'dictatorship' of a leader, narrowing people's rights only to social and economic aspects, as they are incapable of understanding the political interests of the state. Putinism also adopts I. Ilyin's views on the global 'behind-the-scenes' conspiracy against Russia, which lives in a constant hostile siege and is compelled to defend its uniqueness and living space by force.

The nature of the current political system in Russia, the support of an aggressive, bloody war by V. Putin against Ukraine, corroborates I. Ilyin's conclusions regarding the values and orientations of the mass consciousness of Russian society. Given that one of the most likely scenarios of Russia's defeat in the war against Ukraine could be its internal destabilization, the analysis in this article suggests that this might occur when forces (intellectuals, politicians, thought leaders) convince the people that the cause of all their difficulties/misfortunes/human losses in the war is the Kremlin ruler. A preventive measure against potential internal chaos and the establishment of an even more cynical dictatorship could be purposeful educational/propagandistic work and a policy aimed at shaping democratic values in the mass consciousness.

*Key words:* Putinism, I. Ilyin, ideology, Russian people, social consciousness, political system.